

הרב רפאל ברוך טולידאנו

בני ברק

בדין הזמה בממוזן

א.

מתני' ריש מכות: "כיצד העדים נעשים זוממין, מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה, אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו, אלא לוקה ארבעים", עכ"ל המשנה. ובגמ' שם מבואר דאין מקיימים בהם דין "כאשר זמם", דהיינו שהעדים הללו יהי' דינם כבני גרושה וחלוצה, בגלל גוזה"כ לו - ולא לזרעו. וכיון שא"א להעניש את זרעו שיהיו חללים, א"א לענוש אותם להיות להם דין בן גרושה או בן חלוצה, דלא הוי כאשר זמם לעשות, שהוא זמם לעשות אף את בניו חללים, ע"כ תוכן דברי הגמ'.

והקשו הראשונים (רמב"ן וריטב"א בריש פירקין), דבשלמא לקיים בהם דין "כאשר זמם" בפסול הגוף לא מצינן, אולם הני עדים הרי זממו אף להפסידו מלקבל מתנות כהונה, וא"כ יתחייבו לשלם מה שרצו להפסידו. וכתב הריטב"א וז"ל: "וטעמא דלא משלמי להו וכו' ואיבעית אימא משום דהאי פסידא לא בריא היזקא וגרמא בעלמא הוא דכוותה בעלמא פטור, דמי יימר דיהבו ליה מתנות כהונה דהא טובת הנאה לבעלים, ואפי' במכירי כהונה לאו שיעבודא דאית ליה לכהן עלייהו אלא מצוות נתינה, והוא כדכר שלא בא לעולם ולא ידע אי הוי ליה. ומסתמא קאמר רחמנא 'כאשר זמם לעשות' - ולא כאשר זמם לגרום.

עוד פירשו בתוס' בטעמא דהא, דכיון דלא מקיימין בהו הזמה במאי דהוה עיקר סהדותייהו דפסולא דגופא דב"ג או ב"ח, לא מקיימין לה בהא (בתשלומי מתנות כהונה), דלא מקיימין הזמה לחצאין, וכדאמרינן בגמ' גבי ועשיתם לו - ולא לזרעו", עכ"ל.

ב.

והנה ממה שתירץ בשם התוס', דכיון שא"א לקיים בהם כאשר זמם בפסול הגוף (שיהיו ב"ג או ב"ח), א"א לקיים בהם כאשר זמם בהפסד ממון (של מתנות כהונה), משום דהוי כאשר זמם לחצאין, מוכח דהראשונים בקושייתם סברו דאין כאן חסרון של כאשר זמם לחצאין. וטעמא דמילתא הוא בהכרח משום שאנו דנים את הפסד הממון בנפרד, וכאילו היא מזימה נפרדת. וצ"ב, דהרי כל מזימתם היתה לפוסלו כב"ג או ב"ח, אלא דפסול זה כולל בתוכו אף הפסד ממון, אך אין כאן ב' מזימות שנוכל להפריד ביניהן. וצ"ב במה פליגי הראשונים על התוס' דלא הוי כאשר זמם לחצאין.

ועוד יש לעיין במה שתי' הריטב"א, דאינם חייבים על מה שזממו להפסידו ממון משום דהוי גרמא, שהרי עדותם אינה להפסידו ממון כי אם לפוסלו, אלא דממילא מפסיד מזה ממון, ורחמנא אמר "כאשר זמם לעשות" - ולא כאשר זמם לגרום. דצ"ב, דהא לעולם כל דין עדים זוממים אינו אלא בגרמא, שהרי ממעטינן מקרא כאשר זמם - ולא כאשר עשה, והיינו דאין דנים אותם כזוממין אלא כשנגמר דינו, אבל לא בוצע עדיין פסק הדין, ובהכרח דאין זה אלא גרמא שגרמו לו. וא"כ מה לי הא גבי מתנות כהונה דנתוסף בזה דהוי גרמא מפני שעיקר עדותם היא לפוסלו, ואין עיקר עדותם מתחילתה להפסידו ממון.

ואף אי נימא (כדיבואר להלן), דשאני עדים זוממים דממון מעדים זוממין דמיתה ומלקות, דזוממין בממון, שבאו להפסיד ממון, דנים אותם בגדרי מזיק. ומשו"ה כשאין עיקר מזימתם להפסידו ממון חשובים הם כמזיק בגרמא בלבד. אולם, אכתי צ"ב דא"כ מפני מה קאמר הריטב"א עלה דאמרין "כאשר זמם לעשות" - ולא כאשר זמם לגרום, הא קי"ל בכל המזיקים דגרמא בנזיקין פטור, ואי דיינינן להו כמזיק ממילא ידעינן דבגרמא פטורים. וצ"ע.

ג.

ולביאור הענין נראה בהקדם, דהנה איתא להלן במתני' (ה): "אין העדים נעשים זוממים עד שיגמר הדין על פיהם". ומבואר שהעדים נעשים זוממים רק

לאחר שנגמר הדין על פיהם, אך לא נעשו זוממין מיד כשגמרו להעיד עדותם. ולכאורה מוכח מינה דדין "כאשר זמם" אינו על כך שהעידו עליו עדות שקר, דהלא העדות נסתיימה כשגמרו עדותם, ולמאי בעי שיגמר הדין על פיהם, אלא דין "כאשר זמם" הוא על כך שיצרו פסק דין על הנידון (יעוין באו"ש פ"כ מהל' עדות הל' ב' שחקר בזה). וביאור הענין הוא שהתורה לא הקפידה על שהעידו עדות שקר על הנידון, אלא על שחייבוהו ויצרו עליו פסק דין, ובזה חשובים כמי שכבר עשו עוולה.

והנה חלוקים הם ביסודם חיובי מיתה ומלקות מחיובי ממוזן, דבחיובי מיתה ומלקות כל החיוב על הנידון הוא רק לאחר שנגמר עליו הדין, אך קודם שנגמר עליו הדין אינו חייב כלל. וכגון המחלל שבת, אף שסיבת חיובו והמעשה המחייבו הוא המעשה שבו חילל שבת, אין הוא חייב מיתה אלא משעה שגמרו עליו את הדין. וראיה לדבר שהמחלל שבת אינו מצווה להרוג את עצמו מיד אחרי שחיללה, דהמעשה לבדו אינו מחייבו מיתה אלא בצירוף הפס"ד של בי"ד שפלוני חייב מיתה בגלל שחילל שבת. משא"כ בחיובי ממוזן, אין החיוב תלוי כלל בגמר דין, אלא החיוב קיים על ידי המציאות המחייבת, וגמר הדין אינו אלא גילוי על כך שהייתה מציאות המחייבת, וכגון המזיק את חברו או הלווה ממנו, חיובו הוא מפני שהזיק או שלוה, וגמר הדין אינו אלא גילוי ובירור שהיה כאן מציאות המחייבת, ומהאי טעמא חיובו הוא משעה שהזיק או לוה. וכעין זה ביאר הגר"ח הלוי את החילוק בין קנס לממוזן, דבממוזן חייב משעה שעשה את המעשה (היזק, הלוואה) ועל כן אף אם יודה לא יועיל לו, שכן כבר נתחייב. משא"כ בקנס, שחייב משעה שנגמר עליו הדין, ולכן אם יודה קודם לכן יפטר שהרי עדיין לא נתחייב.

ועל פי זה נראה, דכל מאי דאמרין דדין כאשר זמם הוא על מה שהעדים יצרו פסק דין על הנידון, היינו דווקא כשהם באו להעיד על חיוב מיתה או מלקות, שכל החיוב על הנידון הוא רק לאחר שנגמר עליו הדין, אך קודם שנגמר עליו הדין אין הוא חייב כלל. אך כשבאו להעיד על חיוב ממוזן, שאף קודם פסק הדין חיובו קיים, ואין פסק הדין יוצר עליו חיוב, בזה אין דינא דכאשר זמם מפני עשיית גמר הדין כנגדו, כיון שגמר הדין אינו פועל בו חיוב כלל אלא גילוי בעלמא ובירור על חיוב שקיים עליו כבר. אמנם, לפי דברי הגר"ח דלעיל,

לענין האי דינא אין דין קנס כדין ממון אלא כדין מיתה ומלקות, מכיוון שגמר הדין יוצר את החיוב.

◆
ד.

וגדר האי דינא דכאשר זמם בממון נראה דמבואר בסוגיא דב"ק ד ע"ב, דאיתא התם דעדים זוממין הוא מכ"ד אבות נזיקין, וש"מ דגדר חיובם הוא מפני דחשבינן להו כמזיקין, וכאילו הזיקוהו והפסידוהו ממון בפועל, ואף שבזוממי מיתה ומלקות ליכא למימר הכי. וע"כ דשני גדרי חיובא הוא, וכמבואר. במיתה ומלקות, העדים זממו ליצור עליו פסק דין מיתה ומלקות, המחייבו, אבל בזוממי ממון, שלא זממו שיעשה עליו פסק דין המחייבו, דפסק הדין אינו יוצר עליו חיוב, אלא זממו שבי"ד יפסקו עליו שעשה מעשה המחייבו, בהא אין החיוב על הדבר בעצמו, אלא דחשיב ליה שהזיקוהו ע"י גרימת בירור ופסק כזה.

ומבואר לפ"ז הא דאשכחנא דבדין "כאשר זמם" בממון, לא עבדינן להו ממש כמו מזימתם, אלא מחייבים אותם רק בתשלומים, וכגון מי שהעיד בשקר על חברו שמכר את ביתו, אין מחייבים אותו שימכור את ביתו מדינא דכאשר זמם, אלא מחייבים אותו בתשלומים, ואף שזמם להפסידו ביתו. וע"כ היינו טעמא, כמבואר, דעיקר חיובא בזוממי ממון הוא מפני שאנו רואים אותו כאילו הזיק את רכושו והפסידו ממון, ולפיכך אנו מחייבים אותו בתשלומי ממון, ולא אמרינן שימכור את ביתו ויפסיד אלא ישלם לנתבע. וכן מתבאר מקושיית הראשונים דלעיל, דקשיא להו שהעדים ישלמו על מה שזממו להפסידם מתנות כהונה, אולם לא הקשו שנפסול את העדים לעניין מתנות כהונה שלהם (אם הם כהנים), אלא לענין תשלומי ממון בלבד קשיא להו. ועל כרחק דהכי הוא, דאי לא נימא הכי אלא נימא דקשיא להו שיפסלו לענין מתנות כהונה, א"כ פשיטא דהוי כאשר זמם לחצאין, דהלא הם זממו פסול כהונה והפסד ממון, ואנן עבדינן להו רק דין פסול מתנות כהונה. לפיכך, ודאי דקושייתם הויא שהם ישלמו את הפסד התרומה, אך לא שיפסלו לענין תרומה. וטעמא דהכי בלבד קשיא להו היינו כמבואר, דלגבי הזמה בממון עיקר חיובא הוא דדנים אותם כאילו הפסידו לנידון ממון, וכדין מזיק.

וע"פ האמור, דיסוד דין עדים זוממין בממון הוא משום דדנים אותו כדין מזיק, מתבאר לכאורה דבגוונא דאינו אלא גרמא יהיו העדים פטורים, וכדין גרמא במזיק שפטור. לפיכך, כשאין עדותם על הפסד ממון, אלא עיקר עדותם באה לפוסלו מכהונה, אלא שעל ידי כך יגרם לו אף הפסד ממון, אין לדון בו דין עדים זוממין דממון, כיון דהוי גרמא וגרמא בנזיקין פטור.

אלא דצ"ב דבגוונא שזממו על היזק שאינו ניכר, אמרינן דחייבים מדין כאשר זמם, וכגון עדים שהעידו על שור שהוא מועד ונמצאו זוממין, דמבואר בתוס' ב"ק (כג ע"ב ד"ה ולא) שהם חייבים לשלם מדין "כאשר זמם", וחיובם הוא על שהורידו את ערכו של השור, דעל ידי שהעידו עליו שהוא מועד ירד ערכו, ואף שהאי מילתא שהורידו ערכו של השור הו"ל היזק שאינו ניכר. וכן עדים שהעידו על יין שהוא יין נסך, מבואר בקצוה"ח (סימן ל"ח סק"ד) שחייבים לשלם דמיו מדין "כאשר זמם", ואף שניסוך היין הו"ל היזק שאינו ניכר. ואי נימא דיסוד דין עדים זוממין בממון הוא מדין מזיק, וחיובם הוא כחיובי מזיק, ולפיכך בגרמא פטור, מ"ט בהיזק שאינו ניכר, דכוותיה במזיק בידיים פטור, אמרינן דעדים זוממין חייבים.

ה.

ונראה דאף שיסוד חיובם הוא כדין מזיק, חלוק הוא בפרטי דיניו מכל דיני מזיק. זאת, מפני שאין חיובם בא מפרשת מזיק, שנלמדת מהכתוב "מכה בהמה ישלמנה", דבה אמרינן שחיוב התשלומים הוא על מעשה ההיזק ועל תוצאות ההיזק, אלא חיובם הוא מפרשת עדים זוממים, וחיובם הוא על מה שזממו, והיינו על מה שרצו להפסידו ממון, אלא דהמזימה חשובה כמעשה מזיק, משום דרחמנא אחשביה ליה למעשה. אולם, לעולם לא היה בעדותם מעשה, אלא התורה החשיבה את המזימה כמעשה היזק. וממילא כיון שכך הוא, אין מקום לחלק בין המזימות, ואף במזימה של גרמא או של היזק שאינו ניכר ראוי לחייבם, דהא אינהו בעו להפסידו ממון, ולענין הפסד הממון אין חילוק בין היזק ניכר לשאינו ניכר ובין בידיים לגרמא. לפיכך, דוקא במקום שחייבים אף על המעשה יש חילוק ביניהם, אבל בעדים זוממין, דרחמנא אחשביה למעשה, בכל גוונא אחשביה למעשה, ולכן בכל גווני חייבים.

ומעתה נבא לבאר את דברי הריטב"א, דעדים זוממין על ב"ג וב"ח אינם חייבים על הפסד מתנו"כ, משום דהוי כאשר זמם לגרום ופטורים בהזמה זו. ולכאורה לפי המבואר, דאף דהזמה בממון חשבינן לה כמזיק, היינו דוקא לעניין חיובם, אך לעניין פטורי מזיק אין הם כדין מזיק, כיון שלעולם אין בהם מעשה, דנימא דהם פטורים מהפסוק דמכה בהמה ישלמנה, וא"כ אמאי נפטרו מדין גרמא.

ולפיכך נראה דלא קאמרי לה אלא לענין דין גרמא, אבל שאר פטורי מזיק, כדוגמת היזק שאינו ניכר, בהא לא אמרינן דעדים זוממין פטורים וכדנתבאר לעיל. והיינו טעמא, כדקאמר הריטב"א בדבריו, דבעינן "כאשר זמם לעשות" ולא כאשר זמם לגרום, דדין התורה הוא דעדים זוממין דרחמנא אחשביה למעשה, היינו דוקא בענין שמזימתם ועדותם היו להפסידו ממון, אבל בענין שמזימתם ועדותם היו לענין אחר, אלא דמינה נגרם הפסד ממון, הא לא הוי בכלל כאשר זמם לעשות, אלא זממו לגרום לו, והא לא איתרבי דאמרינן ביה דרחמנא אחשביה. לפיכך, כשהעידו העדים שהוא בן גרושה ובן חלוצה, עדותם באה לפוסלו מכהונה, ועל כך היתה קבלת העדות, שהרי אינו בריא הזיקא דיפסיד מתנות כהונה, דמי יימר דיהבי ליה מתנו"כ. בהא אמרינן דלא חשיבא עדותם מעשה היזק, אלא גרמא בעלמא דלא רבייה רחמנא, ולפיכך הם פטורים. אולם, לענין היזק שאינו ניכר, בהא לא מיעטיה רחמנא, ואף בהא אמרינן שמכיוון שזממו להפסידו ממון חייבים הם בתשלומים, דהא אין החיוב על המעשה דניבעי גדרי מעשה היזק, אלא מחמת מזימת ההפסד, דרחמנא אחשביה, ובכל גווני אחשביה למעשה.

ו.

וע"פ המבואר שיסוד דין הזמה בממון חלוק מיסוד דין הזמה במיתה ומלקות, שבממון החיוב "כאשר זמם" הוא על מה שזממו להפסידו, וחשבינן להו כמי שהפסידוהו, ובמיתה ומלקות חיובם הוא על כך שיצרו עליו פסק דין של מיתה ומלקות, מבואר היטב מדוע קשיא להו לראשונים שישלמו על הפסד המתנות כהונה, ולא פשיטא להו דהוי "כאשר זמם" לחצאין. דבשלמא אי אמרינן דיסוד דין הזמה בממון הוא כבמיתה ומלקות, שהעדים מתחייבים מחמת שיצרו פסק דין דב"ג וב"ח, אזי י"ל דחסר ב"כאשר זמם" אם יתחייבו על ההפסד ממון בלבד, ולא

יפסלו אותם פסול הגוף, והו"ל כאשר זמם לחצאין. אך כיון שנתבאר שיש כאן ב' סיבות שונות לעונש "כאשר זמם", דיסוד דין הזמה בממון הוא על הפסד הממון שעשו, ממילא יש כאן שני מחייבים שונים, דעל פסול הגוף יש דין "כאשר זמם" מחמת הפסק דין שיצרו עליו, ועל ההפסד ממון יש דין "כאשר זמם" משום הפסד הממון, וכל חד מינייהו מחייב לבדו. לפיכך, ס"ל דלא שייך בזה דין כאשר זמם לחצאין, וממילא קשיא להו שישלמו את תשלום הפסד הממון של המתנות כהונה לחודא.

